

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**И. РАЗЗАКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
ТЕХНИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 08.23.666

Кол жазма укугунда

УДК: 336.7 (575.2)

Абдыкадыров Калыбек Джусукеевич

**Экономиканын глобалдашуу шартында Кыргыз Республикасынын банк
системасын модернизациялоо**

08.00.10 – финансы, акча айландыруу жана кредит

Автореферат

Экономика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган авторефераты

Бишкек – 2025

Кыргыз Республикасынын эл аралык университетинин "Эл аралык бизнес" кафедрасында аткарылган иштер

Илимий консультант: **Саякбаева Айганыш Апышевна,**
экономика илимдеринин доктору, профессор,
Ж. Баласагына атындагы КУУнин профессору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү уюм:

Диссертацияны коргоо"___"_____202__жыл саат 14.00 дө диссертациялык кеңешинин отурумунда 08.23.666 экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана И.Раззаков атындагы мамлекеттик техникалык университети. Кийинки дареги боюнча: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Фрунзе көчөсү, 547.

Диссертация менен Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин китепканаларынан таанышууга болот. (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу проспектиси, 394) жана И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети. (720044, Бишкек ш., Манас проспекти, 66), ошондой эле сайт аркылуу ДС:<http://dissovetekom.knu.kg>

Автореферат жөнөтүлдү "___"_____202__жыл

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин доктору, доцент

Есеналиева Б.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Экономиканын глобалдашуу шарттарында көптөгөн өлкөлөрдүн, анын ичинде Кыргыз Республикасынын финансылык системалары эл аралык атаандаштык, технологиялык инновациялар, глобалдык финансылык кризистер жана жөнгө салуудагы өзгөрүүлөр сыяктуу дүйнөлүк экономикалык процесстерден кысымга алынууда. Бул процесстер Улуттук банк тутумдарынан ийкемдүүлүктү, туруктуулукту жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатууну талап кылат. Кыргызстандын банк секторундагы алгылыктуу өзгөрүүлөргө карабастан, өлкө дүйнөлүк финансы системасына чектелген интеграция, тышкы факторлорго жогорку көз карандылык жана жаңы технологияларды жетишсиз пайдалануу сыяктуу бир катар көйгөйлөргө туш болууда.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын банк тутумун модернизациялоо глобалдык экономикалык өзгөрүүлөрдүн шартында анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жана натыйжалуу иштешин камсыз кылуу үчүн актуалдуу тема болуп саналат.

Бул изилдөө Кыргыз Республикасынын банк тутумунун учурдагы абалын талдоого, аны модернизациялоо боюнча көйгөйлөрдү жана сунуштарды аныктоого, ошондой эле глобалдашуунун бул процеске тийгизген таасирине баа берүүгө багытталган. Иштин натыйжалары өлкөнүн финансылык инфраструктурасын жакшыртуу жана эл аралык аренада анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Глобалдашуу жана интеграциялык процесстердин шартында банк системасын модернизациялоо жана өнүктүрүү маселеси кийинки авторлор менен изилденүүдө **Р. Анкер, Б. Берелсон, М. Д. Бэйлс, Дж. Гэлбрейт, А. Коул, А. Митра, М. Молине, Г. Мирдаль, Дж. Ноулса, Р. Саласа, А. Сови, Б. М. Стампер, Л. Таба, Г. Фарука, К. С. Шрикантана,** глобалдашуу шартында банк тутумдарын модернизациялоо маселелерин караган **Ноулса,**

Р.Саласа, А. Сови, Б. М. Стампер, Л. Таба, Г. Фарука, К. С. Шрикантана дүйнөлүк рыноктогу өзгөрүүлөргө институционалдык туруктуулукту жана финансы институттарынын ыңгайлуулугун жогорулатуунун маанилүүлүгүн белгилешет. Мисалы, **Дж. Гэлбрейт** өз эмгектеринде (1983) каржы тутумдарынын туруктуулугун камсыз кылууда экономикалык институттардын ролун талдайт, ал эми **Г. Мирдал** (1968) дүйнөлүк процесстердин экономикалык өнүгүүгө жана банк секторунун трансформациясына тийгизген таасирине көңүл бурат.

Ошондой эле, **Р. Анкер** жана **Б. Берелсон** (2007) эмгектеринде глобалдашуунун улуттук экономикага тийгизген таасири жана каржы институттарын жаңы шарттарга адаптациялоо зарылдыгы изилденген. **М. Молин** жана **А.Совинин** эмгектери жаңы технологиялардын жана глобалдык финансылык инновациялардын банк тутумуна тийгизген таасирин изилдейт, ал эми **Л.Таба** эл аралык каржы тармагына өлкөлөрдү интеграциялоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Бул изилдөө Кыргыз Республикасынын банк тутумунун учурдагы абалын талдоого, аны модернизациялоо боюнча көйгөйлөрдү жана сунуштарды аныктоого, ошондой эле глобалдашуунун бул процеске тийгизген таасирине баа берүүгө багытталган. Иштин натыйжалары өлкөнүн финансылык инфраструктурасын жакшыртуу жана эл аралык аренада анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Демек, глобалдашуу шартында банк тутумун өнүктүрүүнүн теориялык жана методологиялык ыкмаларын талдоо маанилүү.

Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо процесстерин толук түшүнүү үчүн акыркы он жылдыктарда эл аралык практикада активдүү өнүгүп келе жаткан учурдагы теориялык-методологиялык ыкмаларды эске алуу зарыл. Бул ыкмаларга банктык жөнгө салуунун жана финансылык туруктуулуктун классикалык моделдери,

ошондой эле глобалдашуунун, каржы рынокторун санариптештирүүнүн жана эл аралык экономикалык тенденциялардын таасирин эске алган жаңы түшүнүктөр кирет.

Негизги теориялык-методологиялык ыкмалар: Институционалдык теориянын моделдери-каржы жана банк институттарын өнүктүрүүнүн маанилүүлүгүнө, ошондой эле банк тутумун жөнгө салууда мамлекеттин жана эл аралык уюмдардын ролуна басым жасоо (North, 1990). Бул ыкма банк тутумунун туруктуулугу жана натыйжалуулугу институционалдык өзгөрүүлөргө, ошондой эле глобалдык деңгээлдеги өзгөрүүлөргө ылайыкташуу мүмкүнчүлүгүнө жараша болот деп болжолдойт.

Финансылык ааламдашуу теориясы эл аралык экономикалык процесстердин жана дүйнөлүк финансы рынокторунун улуттук системаларга тийгизген таасирин карайт. Финансылык агымдардын ааламдашуусу жана эл аралык атаандаштыктын өсүшү банк секторун модернизациялоого, анын туруктуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга кандай таасир тийгизерин талдоо маанилүү (Friedman, 2005; Ш.Ш., 1968).

Банк секторундагы санариптештирүү жана инновациялык технологиялардын моделдери – технологиялардын тез өсүшүнүн шарттарында банктарга финтех, блокчейн, жасалма интеллект ж.б. сыяктуу жаңы инструменттерди жана технологияларды киргизүү маанилүү аспект болуп калууда. Каржылык туруктуулугуна карата системалуу мамиле-дүйнөлүк экономикалык таасирлер, кризистер жана тышкы экономикалык таасирлер шартында банк тутумунун туруктуулугун кантип камсыз кылуу керектиги каралат.

Банктар тышкы жана ички тобокелдиктерге туруктуулугун кантип өркүндөтө аларын, ошондой эле эл аралык каржы чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөргө ылайыкташа аларын түшүнүү маанилүү (Cole, 2012).

Ошентип, ааламдашуу шартында банк системасын өнүктүрүүнүн теориялык-методологиялык ыкмалары аны модернизациялоонун

механизмдерин тереңирээк түшүнүүгө жана Кыргызстанда финансылык инфраструктураны өнүктүрүүгө таасирин тийгизген негизги факторлорду аныктоого мүмкүндүк берет. Бул ыкмаларды практикалык контекстте колдонуу банктык жөнгө салууну жакшыртууга гана эмес, өлкөнүн бүтүндөй финансы системасынын натыйжалуулугун жогорулатууга да мүмкүндүк берет.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн мазмуну экономика жаатында жүргүзүлүп жаткан реформаларды чагылдырат жана 2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясын, 2026-жылга чейин Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук программасын, 2030-жылга чейинки мезгилде Туруктуу өнүктүрүү жаатындагы күн тартибин, 2021-2030-жылдарга Кыргыз Республикасынын миграциялык саясатынын концепциясын, 2019-2030-жылдарга калктын саламаттыгын сактоо жана саламаттык сактоо системасын өнүктүрүү боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн "дени сак адам – 2024-2028-жылдарга Кыргыз Республикасынын региондорун өнүктүрүү программасы жана 2030-жылга чейин Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн максаттары, ошондой эле экономика жана менеджмент институтунун, Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий иштеринин тематикасы менен байланышкан. И. Арабаева тема боюнча: "экономиканын глобалдаштыруу шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо".

Изилдөөнүн максат жана милдеттери. Бул иштин максаты глобалдашуу процесстеринин улуттук экономикага тийгизген таасирин эске алуу менен Кыргыз Республикасынын банк тутумун модернизациялоо боюнча теориялык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөдө коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкү негизги милдеттер аныкталат:

1. Экономикалык ааламдашуу жана анын банк тутумуна тийгизген таасири үчүн негизги теориялык ыкмаларды талдоо.
2. Ааламдашуу контекстинде Кыргыз Республикасынын банк тутумунун учурдагы абалына баа берүү.
3. Глобалдашкан экономикалык процесстердин шартында өлкөнүн банк тутуму туш болгон негизги көйгөйлөрдү аныктоо.
4. Глобалдашуу шарттарында банк системаларын модернизациялоонун эл аралык тажрыйбасын карап чыгуу жана анын Кыргызстан үчүн колдонуучулугун баалоо.
5. Ааламдашуу шарттарында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоонун концептуалдык ыкмаларын жана стратегияларын иштеп чыгуу.
6. Глобалдашкан экономикалык мейкиндикте Кыргыз Республикасынын банк системасынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн практикалык сунуштарды сунуштоо.

Изилдөө объектиси. Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргыз Республикасынын банк тутуму, анын ичинде анын түзүмү, иштеши, ошондой эле экономиканын глобалдаштыруу шарттарында модернизациялоо процесси эсептелет.

Изилдөө предмети. Изилдөөнүн предмети экономиканын глобалдаштыруу шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо менен байланышкан процесстер жана механизмдер болуп саналат. Атап айтканда, банктардын уюштуруу жана экономикалык түзүмүндөгү негизги өзгөрүүлөр, эл аралык каржы институттары менен өз ара аракеттенүү, банк ишине жаңы технологияларды киргизүү, ошондой эле өлкөнүн банк тутумунун өнүгүшүнө дүйнөлүк экономикалык жана саясий себептердин таасири талданат.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы. Диссертациялык иштин алынган жыйынтыктарынын илимий жаңылыгы дүйнөлүк тажрыйбаны, интеграциялык процесстерди жана улуттук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен реформалоонун комплекстүү стратегиясын камтыган Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоонун автордук концепциясын иштеп чыгууда турат. Автор тарабынан Кыргыз Республикасынын банк тутумун модернизациялоонун негизги багыттары иштелип чыккан:

- Финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү, рынокторду либералдаштыруу жана эл аралык экономикалык санкциялар сыяктуу заманбап чакырыктарды жана факторлорду эске алуу менен экономиканын глобалдантыруусунун Кыргыз Республикасынын банк системасына тийгизген таасирин талдоого карата жаңы ыкма иштелип чыкты.

- Банктарды начар капиталдаштырууга, санариптештирүүнүн жетишсиздигине жана эл аралык каржы түйүндөрүнө интеграциялоонун чектелгендигине басым жасоо менен өлкөнүн банк секторунун учурдагы көйгөйлөрүнө комплекстүү талдоо жүргүзүлдү, бул Кыргызстандын глобалдашкан экономикага толук кандуу катышуусуна жолтоо болууда.

- Улуттук экономиканын өзгөчөлүктөрүн жана финансы секторун өнүктүрүүнүн глобалдык тенденцияларын эске алган банк системасын модернизациялоо Концепциясы берилди.

- Глобалдаштыруу шарттарында банк системасынын туруктуулугуна жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнө таасир этүүчү негизги факторлор аныкталган жана системалаштырылган.

- Заманбап шарттарда банк системасын модернизациялоонун жана туруктуу өнүктүрүүнүн айрым методологиялык аспектилери биринчи жолу такталды.

- Биринчи жолу Кыргыз Республикасынын банк системасына таасир көрсөтүүчү макроэкономикалык факторлорду талдоонун негизинде аны узак мөөнөттүү келечекке өнүктүрүүнүн негизги тренддери аныкталды.

- Банктык жөнгө салуунун эл аралык стандарттарын Макроэкономикалык жана институционалдык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасынын шарттарына адаптациялоо зарылдыгы биринчи жолу негизделген.

- Биринчи жолу санариптештирүүнүн жана финансылык технологиялардын бүтүндөй өлкөнүн экономикасынын банк тутумунун натыйжалуулугуна тийгизген таасирин баалоо ыкмасы сунушталды.

- Глобалдуу экономиканын өнүгүү тенденцияларын жана учурдагы чакырыктарды эске алуу менен банк секторунун ченемдик укуктук базасын өркүндөтүү боюнча практикалык сунуштар иштелип чыкты.

- Инновациялык банк продуктыларын жана санариптик технологияларды киргизүү аркылуу калк жана чакан бизнес үчүн финансылык жеткиликтүүлүктү жогорулатуу механизмдери сунушталды.

Блокчейн, жасалма интеллект жана онлайн-банкинг сыяктуу банктык тейлөөнүн инновациялык инструменттерин жана моделдерин жайылтуу боюнча конкреттүү сунуштар түзүлгөн, алар Кыргызстандагы калк жана бизнес үчүн банктык кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн олуттуу жакшыртууга өбөлгө түзөт.

Модернизациялоонун стратегиялары аныкталды, алар ата мекендик банктарга эл аралык стандарттарга көнүүгө жардам берет, бул өзгөчө глобалдык экономикалык трансформациялардын жана экономикалык жана финансылык туруксуздукка байланыштуу жаңы чакырыктардын шарттарында актуалдуу.

Ошентип, сунушталган рекомендациялар мамлекеттик органдар, финансы институттары жана жөнгө салуучу тарабынан банк системасын өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыгууда жана жүзөгө ашырууда

колдонулушу мүмкүн. Автордун тыянактары жана сунуштары банк, каржы жана макроэкономика жаатындагы адистерди кызыктырат.

Материалдар жана изилдөө методдору. Изилдөөнү жүргүзүү үчүн Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын статистикалык маалыматтары, ошондой эле банк ишине тиешелүү отчеттор жана ченемдик укуктук актылар пайдаланылды. Талдоо банк системасына ааламдашуу таасирин баалоо үчүн салыштырмалуу ыкмасын, Системалык анализ жана моделдөө колдонуу менен ишке ашырылат. Ошондой эле банк системаларын модернизациялоонун эл аралык тажрыйбасы пайдаланылды, бул улуттук банктардын финансылык туруктуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жакшыртуу үчүн сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берди.

Бул иште изилдөөлөрдү жүргүзүүдө анализдин төмөнкүдөй методдору колдонулган: экономикалык-статистикалык методдор, көп факторлуу талдоо, статистиканын методдору (динамиканын катарлары жана аларды жакындаштыруу, орточо жана салыштырмалуу чоңдуктар, топтор, графикалык жана индекстик методдор), ошондой эле математикалык-статистикалык методдор (корреляциялык талдоо, регрессия) жана болжолдоо.

Иштин практикалык мааниси төмөнкүчө чагылдырууга болот:

Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо боюнча сунуш кылынган рекомендациялар мамлекеттик бийлик органдары жана жөнгө салуучу түзүмдөр тарабынан өлкөнүн банк секторунда жаңы стратегияларды жана саясатты иштеп чыгууда жана киргизүүдө колдонулушу мүмкүн, бул тышкы экономикалык соккуларга анын туруктуулугун жакшыртууга жана улуттук банктардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Жасалма интеллект, блокчейн жана санариптик финансылык кызматтар сыяктуу инновациялык технологияларды киргизүү боюнча иштелип чыккан сунуштарды коммерциялык банктар финансылык кызматтардын сапатын

жана жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу, ички операциялык натыйжалуулукту жакшыртуу жана насыялоо жана төлөм системаларына байланыштуу тобокелдиктерди азайтуу үчүн колдоно алышат.

Эл аралык финансылык тармактарга жана стандарттарга интеграциялоо боюнча сунуш-көрсөтмөлөр ата мекендик банктарга чет өлкөлүк өнөктөштөр менен өз ара аракеттенүүнү жакшыртууга жана чет өлкөлүк инвесторлор үчүн жагымдуу болууга жардам берет, бул өлкөнүн экономикасына чет өлкөлүк инвестициялардын көбөйүшүнө алып келиши мүмкүн.

Иштин практикалык жыйынтыктары банк секторунун адистеринин квалификациясын жогорулатууга, алардын эл аралык финансылык жөнгө салуу, санариптештирүү жана инновациялык финансылык технологиялар жаатындагы көндүмдөрүн жакшыртууга багытталган билим берүү жана тренинг программаларын иштеп чыгуу үчүн колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн натыйжалары банк секторун жана экономикалык глобализацияны изилдөөгө арналган Илим жана билим берүү институттары үчүн, ошондой эле каржы жана экономика тармагында иштеген адистер үчүн жаңы изилдөөлөрдү жана аналитикалык отчетторду иштеп чыгууда пайдалуу болушу мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси

Экономиканын глобалдаштыруу шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо боюнча изилдөөнүн натыйжалары Улуттук экономика үчүн да, банк секторунун өзү үчүн да олуттуу экономикалык мааниге ээ. Тактап айтканда, алар төмөнкүлөргө салым кошо алышат:

Өлкөнүн финансылык туруктуулугун чыңдоо: ааламдашуу шартында дүйнөлүк каржы системасы ар кандай тышкы таасирлерге дуушар болот, бул финансылык кризистерге алып келиши мүмкүн.

Заманбап ыкмаларга жана эл аралык стандарттарга негизделген банк тутумун модернизациялоо банктардын туруктуулугун жогорулатууга жана

финансылык баш аламандыктын тобокелдигин азайтууга өбөлгө түзөт. Жана корпоративдик башкарууну жакшыртуу банктарга өзүнүн операциялык натыйжалуулугун жогорулатууга, чыгымдарды азайтууга жана кардарларды тейлөөнүн сапатын жакшыртууга мүмкүндүк берет. Бул өз кезегинде калк жана бизнес үчүн банктык кызматтардын жеткиликтүүлүгүн жана жагымдуулугун жакшыртат.

Насыялоону жана инвестициялык активдүүлүктү өнүктүрүү: модернизацияланган банк тутуму насыялоо шарттарын жакшыртууга мүмкүндүк берет, бул жеке жана мамлекеттик инвестициялардын өсүшүнө өбөлгө түзөт. Чакан жана орто бизнести насыялоону жакшыртуу, ошондой эле чет элдик инвестицияларды стимулдаштыруу өлкөнүн туруктуу экономикалык өсүшүн колдоодо негизги ролду ойнойт.

Эл аралык экономикалык байланыштарды чыңдоо: ааламдашуу шартында дүйнөлүк каржы системасына интеграциялоо зарылдыгы күчөйт. Банк секторун модернизациялоо эл аралык кредиттик рынокторго жетүүнү жеңилдетүү жана эл аралык соода үчүн шарттарды жакшыртуу менен эл аралык финансылык уюмдар менен мамилелерди жакшыртууга өбөлгө түзөт.

Банк системасы калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатат жана жаңы финансылык продуктуларды өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, бул өз кезегинде керектөө жигердүүлүгүн жана экономиканын жалпы өсүшүн стимулдайт. Инвесторлордун жана жарандардын ишенимин бекемдөө: туруктуу жана натыйжалуу банк тутуму жергиликтүү жана чет өлкөлүк инвесторлордун ишенимин жогорулатат, бул капиталдык салымдарды көбөйтүүгө жана өлкөдөгү жалпы инвестициялык климатты жакшыртууга өбөлгө түзөт.

Ошентип, банк тутумун модернизациялоо боюнча сунуштарды ишке ашыруу глобалдашуу шарттарында Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүүсүнө, эл аралык аренада анын позициясын бекемдөөгө жана

жарандардын жашоо сапатын жакшыртууга өбөлгө түзгөн кеңири оң натыйжага ээ.

Диссертациянын коргоого коюлган негизги жоболору:

Экономиканын Ааламдашуу шарттарында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоонун зарылдыгы. Банк тутумунун учурдагы абалын жана Дүйнөлүк экономикалык тенденцияларды талдоо анын модернизациясы улуттук экономиканын туруктуулугун жогорулатуу жана анын дүйнөлүк каржы тутумуна интеграцияланышын камсыз кылуу үчүн негизги фактор экенин көрсөтүп турат.

Глобализациянын Кыргыз Республикасынын банк секторунун өнүгүшүнө тийгизген таасири. Ааламдашуу банк тутумуна оң жана терс таасирин тийгизет, бул тобокелдиктерди минималдаштыруу жана улуттук каржы институттарынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн жаңы ыкмаларды жана технологияларды киргизүүнү талап кылат.

Банк системасына инновациялык технологияларды киргизүү боюнча сунуштар. Мобилдик банкинг, блокчейн жана жасалма интеллект сыяктуу санариптик технологиялардын өнүгүшү банктардын ишинин натыйжалуулугун олуттуу жогорулатып, калк жана бизнес үчүн финансылык кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жакшыртып, ошондой эле операциялык чыгымдарды азайтышы мүмкүн.

Банк системасын модернизациялоонун маанилүү элементи катары калктын финансылык сабаттуулук деңгээлин жогорулатуу. Билим берүү программаларын киргизүү жана финансылык продуктулар жана кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө маалыматтарды жайылтуу калктын банктык кызмат көрсөтүүлөрдү кыйла активдүү пайдалануусуна жана анын натыйжасында финансылык туруктуулукту чыңдоого өбөлгө түзөт.

Банк системасын өркүндөтүү боюнча мамлекеттик жөнгө салуунун ролу. Модернизациялоо банк системасынын ийкемдүүлүгүнө жана натыйжалуулугуна көмөк көрсөтүүчү ченемдик-укуктук базаны түзүүнү

жана жакшыртууну талап кылат, мында финансылык кызматтарды пайдалануучулардын, ошондой эле банктардын өздөрүнүн таламдарын коргоону камсыз кылат. Алардын туруктуулугун жогорулатуу боюнча банктардын юридикалык башкарууну жакшыртуу таасири.

Корпоративдик башкарууну чыңдоо жана банк мекемелеринин ачык-айкындуулугун жогорулатуу алардын туруктуулугуна өбөлгө түзөт, инвесторлор жана кардарлар тарабынан ишенимди бекемдейт, ошондой эле мүмкүн болуучу финансылык тобокелдиктерден качууга жардам берет.

Кыргыз Республикасынын банктарына эл аралык стандарттарды киргизүүнүн практикалык мааниси. Эл аралык стандарттарды жана принциптерди колдонуу банктардын тобокелдигинин сапатын жана финансылык туруктуулугун жогорулатат жана өлкөнүн банк тутумун эл аралык каржы инфраструктурасына интеграциялоого жардам берет. Улуттук экономика үчүн банк тутумун модернизациялоонун экономикалык таасири.

Модернизациялоо боюнча сунушталган чараларды ишке ашыруу банктык кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жана сапатын жакшыртууга, инвестицияларды жана кредиттөөнү стимулдаштырууга, ошондой эле экономиканын жалпы өсүшүнө жана өлкөнүн финансылык туруктуулугуна көмөк көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

Изденүүчүнүн жеке салымы.

Изденүүчү экономиканын ааламдашуу шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын жетишсиз модернизациялоонун негизги проблемасын өз алдынча аныктап, бул көйгөйдү чечүүгө багытталган изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин баяндаган.

Кыргыз Республикасынын банк тутумунун эл аралык тажрыйбасын жана өзгөчөлүгүн талдоонун негизинде изденүүчү улуттук экономиканын өзгөчөлүктөрүн жана дүйнөлүк тенденцияларды эске алган банк тутумун модернизациялоонун теориялык моделин сунуш кылды.

Изденүүчү өз алдынча өлкөнүн банк тутумунун учурдагы абалына терең талдоо жүргүзүп, ааламдашуу менен байланышкан негизги көйгөйлөрдү жана тобокелдиктерди аныктап, аларды жоюу боюнча сунуштарды сунуштады.

Изилдөө инновациялык технологияларды киргизүү, корпоративдик башкарууну жакшыртуу, калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу жана мамлекеттик жөнгө салууну өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгууну камтыды. Сунушталган бардык чаралар эл аралык стандарттарга жана глобалдык экономиканын талаптарына шайкеш келген принциптерге негизделген.

Изденүүчү банктар жана мамлекеттик органдар үчүн сунушталган ыкмаларды жана технологияларды, анын ичинде ченемдик-укуктук базадагы мүмкүн болгон өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча практикалык сунуштарды даярдаган.

Изденүүчү ишинин алкагында статистикалык маалыматтарды, банк иши жаатындагы эксперттер менен жүргүзүлгөн сурамжылоолорду жана интервьюларды, ошондой эле Кыргызстандагы жана чет өлкөлөрдөгү банктык тажрыйбаларга талдоо жүргүзүү менен эмпирикалык изилдөө жүргүзгөн.

Жумуш издөөчү өз алдынча банк тутумун модернизациялоо боюнча сунушталган чаралардын экономикалык натыйжалуулугун эсептеп чыгып, алардын өлкөнүн экономикасына, финансылык туруктуулугуна жана банктардын туруктуулугуна таасирин баалаган.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде изденүүчү корутунду чыгарды жана Кыргыз Республикасынын банк системасын андан ары өркүндөтүү үчүн банктар үчүн да, мамлекеттик органдар үчүн да колдонулушу мүмкүн болгон конкреттүү сунуштарды сунуштады.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөнүн негизги теориялык жана практикалык жоболору жана жыйынтыктары Эл

аралык жана Республикалык илимий-практикалык конференцияларда билдирилди жана жактырылды: Финансыны башкаруу, МТ-тобокелдерди башкаруу жана жеке натыйжалуулукту жогорулатуу маселелерине арналган "БизнесКон-1" Семинар-конференциясы. Бизнес академиясы " Эрнст энд Янг Казакстан, Алматы ш.

CAICo банктарды окутуу академиясынын (Германия) жана Борбордук Азия ADG консалтинг компаниясынын көмөгү менен "Кыргыз Республикасында турак жайды каржылоо программасы" Семинар-конференциясы.

Кыргыз-Россия Славян университетинин Эл аралык аналитикалык конференциясы. Б.Ельцин ИДИ ФНИСЦ РАН менен биргеликте "чоң Евразиядагы аналитикалык көпүрө: социалдык-экономикалык, саясий жана гуманитардык көйгөйлөр" темасында. Кыргызстан, Бишкек ш.

Кыргыз-Россия Славян университети тарабынан уюштурулган "Стратегиялаштыруунун теориясы жана практикасы" темасындагы эл аралык илимий-практикалык конференция. Ельцин Б. Кыргызстан, Бишкек ш.

Кыргыз улуттук университетинин "Санариптештирүү, инновациялык менеджмент жана экономика туруктуу өнүгүүнүн кызыкчылыгында" темасындагы эл аралык илимий-практикалык конференция. Ж.Баласагын. Кыргызстан, Бишкек ш.

"Кыргызстан үчүн жашыл экономика жана жашыл чечимдер" темасындагы Семинар-конференция Кыргыз Мамлекеттик Университети менен кызматташтыкта уюштурулган GORA AFC Gmb Германия И. Арабаев. Кыргызстан, Бишкек ш.

Дүйнөлүк банктын уюштурулган IFC стандарттар жана туруктуу өнүктүрүү боюнча эл аралык конференциясы. Турция, Стамбул шаары. Баалоочулардын өзүн-өзү жөнгө салуучу региондор аралык ассоциациясы жана кесиптик билим берүү институту тарабынан уюштурулган "Кыймылсыз

мүлк фокуста: баалоо, жөнгө салуу, өнүктүрүү" темасындагы эл аралык конференция. Россия Федерациясы, Москва шаары.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары КР УАК сунуштаган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча автор КР УАК рецензиялаган ата мекендик, россиялык жана чет өлкөлүк басылмаларда макалаларды жарыялаган, алардын 8и РИНЦТИН тизмесине, 2си Скопустун тизмесине киргизилген. Диссертациянын негизги мазмунун чагылдырган жалпы көлөмү 20 п. б. жалпы 10 макала бар.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөздөн, 5 главадан, корутундудан, практикалык сунуштамалардан, 180 аталыштагы пайдаланылган адабияттын тизмесинен, көлөмү 253 барактан турган таблицалардан жана 17 сүрөттөн турат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу, экономиканын ааламдашуу шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүүсүнүн азыркы көйгөйлөрү менен теманын байланышы негизделип, изилдөөнүн максаттары, милдеттери жана негизги багыттары аныкталат. Бул өлкөнүн банк системасы, каржы базис маанилүү элементи болуп саналат, анын туруктуулугун жогорулатуу жана дүйнөлүк каржы системасына бириктирүү үчүн заманбап талап кылат деп айтылат.

Биринчи бөлүм "Банк системасын өнүктүрүүнүн теориялык жана методологиялык жана уюштуруу-укуктук негиздери" банк системасын түзүү жана анын азыркы абалы боюнча теориялык аспектилери менен алектенет. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (КРУБ) акча-кредит

саясатынын методологиясына жана жөнгө салуунун императивдүү жана диспозитивдүү ыкмаларын колдонууга өзгөчө көңүл бурулду.

Ошондой эле, бул бөлүмдө банк тутумунун калыптанышынын теориялык аспектилери, банк тутумунун калыптанышына негизги мамилелер, ошондой эле тарыхый өзгөрүүлөрдүн жана глобалдашуу процесстеринин контекстинде алардын эволюциясы каралат. Банк тутумунун өнүгүшүнүн негизги этаптары, анын экономикадагы ролу, ошондой эле анын иштешин түшүндүргөн теориялык моделдер изилденген.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан акча-кредит саясатын түзүү методологиясы каралат. Акча жүгүртүлүшүн жөнгө салуунун негизги ыкмалары, акча-кредит саясатынын инструменттери, ошондой эле алардын финансылык туруктуулукка жана банк секторунун өнүгүшүнө тийгизген таасири келтирилген. Эл аралык стандарттарды жана тажрыйбаларды колдонууга өзгөчө көңүл бурулат.

Бул бөлүмдө банк системасын уюштуруу жана жөнгө салуу үчүн колдонулган негизги ыкмалары менен таанышуу максатында келип кетти. Тактап айтканда, императивдик методдор (катуу жөнгө салуу) менен диспозитивдүү методдордун (ийкемдүү, макулдашуунун негизинде) ортосундагы айырмачылыкка көңүл бурулат. Бул ыкмалар улуттук жана эл аралык контекстте банк тутумунун өнүгүшүнө кандай таасир этээри сүрөттөлөт.

Банк тутумунун азыркы абалы жана акчаны виртуалдаштыруунун аныктоочу ролу. Кагаз банк тутумунун учурдагы абалын, ошондой эле анын өнүгүшүндө акчаны виртуалдаштыруунун ролун талдайт. Криптовалюталар, мобилдик төлөмдөр, блокчейн жана башка инновациялар сыяктуу санариптик технологиялардын өсүшүнөн улам банк тармагында болуп жаткан өзгөрүүлөр жана алардын банк тутумунун туруктуулугуна жана натыйжалуулугуна тийгизген таасири каралат.

Экинчи бөлүм "Санариптик технологиялардын негизинде банкты башкаруу системасынын жаңы тренддери". Бул санариптик башкаруу системасын түзүү чет өлкөлүк тажрыйбасын карап жатат. Бул бөлүмдүн биринчи бөлүгүндө банк башкарууну санариптештирүү жаатында чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы каралат. Эл аралык Банк практикасында санариптик башкаруунун ар кандай моделдери талданды, анын ичинде жасалма интеллект, бизнес процесстерди автоматташтыруу, чоң маалыматтарды колдонуу жана булут технологияларын өнүктүрүү сыяктуу технологияларды киргизүү.

Электрондук платформаларды колдонуу жана жашыл каржылоону өнүктүрүү сыяктуу банктык процесстерди санариптештирүүнүн негизги аспектилери бааланды. Банк чөйрөсүндө санариптик технологияларды колдонуу менен байланышкан перспективалар жана көйгөйлөр, ошондой эле банк тутумунун натыйжалуу иштеши үчүн интернет-коммерциянын ролу каралды.

Электрондук коммерциянын глобалдуу тармагында банк системасынын абалына талдоо жүргүзүлдү жана баа берилди. Бул бөлүм Глобалдашуу жана электрондук коммерциянын өсүшү шартында банк тутумунун учурдагы абалын талдоого арналган. Банктык кызмат көрсөтүүлөрдү глобалдык санариптик чөйрөгө интеграциялоого байланыштуу көйгөйлөр жана чакырыктар каралат, ошондой эле банктар үчүн санариптик платформаларга өтүүгө байланыштуу тобокелдиктер жана мүмкүнчүлүктөр жана алардын эл аралык электрондук соодадагы ролу талданат.

Ошондой эле, экинчи бапта банк системасында жашыл каржылоону өнүктүрүү маселелери жана келечеги, ошондой эле каржылык жана салым агымдарын жогорулатуу, анын ролун талкууланат. Жашыл каржылоонун учурдагы тажрыйбалары жана стандарттары бааланып, туруктуу жана

экологиялык багыттагы финансылык инструменттерди банкты башкаруу тутумуна интеграциялоо жолдору сунушталууда.

Үчүнчү бөлүм "Глобалдашуу жана азыркы экономикадагы дисбаланс, Кыргыз банк тутумунун чындыгы" глобалдаштыруу процесстеринин Кыргыз Республикасынын экономикасына жана анын банк тутумуна тийгизген таасирине талдоо жүргүзүлдү. Глобалдашуунун улуттук каржы тутумуна тийгизген оң жана терс таасирлери, анын ичинде тышкы көз карандылыктын көбөйүшү, финансылык кризистерге байланыштуу тобокелдиктер жана банктардын тышкы экономикалык ишмердүүлүгүн кеңейтүү мүмкүнчүлүктөрү каралат.

Биз тышкы жана ички экономикалык себептер менен байланышкан негизги экономикалык маселелерди карап көрөлү. Ошондой эле өлкөнүн банк системасына дүйнөлүк геосаясий окуялардын таасири, ошондой эле эл аралык атаандаштык жана экономикалык кризистердин шартында анын туруктуулугу изилденген.

Дүйнөлүк геосаясий окуялар жана банк системасына коркунучтар мисалы, эл аралык чаралар, соода согуштары жана саясий туруксуздук, жана банк системасына тийгизген таасири. Туруксуздуктун шартында финансы сектору үчүн келип чыгуучу коркунучтар каралат, ошондой эле коммерциялык банктар жана бүтүндөй экономика үчүн бул тобокелдиктерди азайтуу боюнча чаралар сунушталат.

Төртүнчү бөлүм "банктык тейлөөнү өнүктүрүүнүн негизи катары санариптик платформанын модели" салттуу банктан ийкемдүү жана инновациялык банктык экосистемага өтүүнү кошо алганда, банктык тейлөө үчүн санариптик платформанын моделин иштеп чыгууга арналган.

Банк секторун трансформациялоодо жана анын кардарларды тейлөөнүн жаңы деңгээлине өтүүсүндө маанилүү элемент катары санариптик платформанын моделин изилдөө жүргүзүлүүдө. Бул бөлүмдө бир кыйла банктардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк

берет санариптик шарттарда банктык кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү, ошондой эле новатордук технологияларды киргизүү менен байланышкан негизги аспектиери менен алектенет.

Дүйнөлүк банк ишинин парадигмасы тутуму катары банктан Банкка өтүү процесси чагылдырылган. Биринчи абзац банк ишинин жаңы парадигмасын жараткан санариптик технологияларды интеграциялоого банктын салттуу моделинен баштап, банк кызматтарынын эволюциясын карайт. Банкиндеги глобалдык тенденцияларга, инновациялардын банктардын уюштуруу түзүмдөрүнө тийгизген таасирине жана банктардын өзгөрүп жаткан шарттарга ыңгайлашуу жолдоруна өзгөчө көңүл бурулат.

Иште Кыргыз банк системасын салттуу системадан экосистемага трансформациялоо процессине өзгөчө көңүл бурулат. Кыргыз Республикасынын банк системасын трансформациялоо процесси талданат, тейлөөнүн классикалык моделинен өзүнө банктык кызмат көрсөтүүлөрдү гана эмес, санариптештирүү шарттарында кардарлар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн кеңири спектрин камсыз кылуучу башка финансылык продуктуларды да камтыган санариптик экотутумдарды түзүүгө өтүү этаптары каралат.

Төртүнчү бөлүмдүн үчүнчү бөлүгүндө санариптик өзгөртүп түзүү шартында атаандаштыкка жөндөмдүү банк системасын түзүү маселеси изилденет, санариптик өзгөртүп түзүү шартында атаандаштыкка жөндөмдүү банк системасын түзүүгө басым жасалат. Технологиялардын тез өнүгүшү жана керектөөчүлөрдүн каалоолорунун өзгөрүшү менен банктардын рыноктук позициясын колдоо жана бекемдөө жөндөмүнө таасир этүүчү факторлор каралат.

Ошондой эле бул главада Кыргызстанда каржылоонун ислам принциптерин колдонуу перспективалары жана атаандаштыкка жөндөмдүү банк системасын түзүүгө санариптештирүүнүн таасири берилген.

Кыргызстандын азыркы реалдуулугунда ислам принциптери боюнча каржылоо өтө актуалдуу маселе болуп саналат. Чет элдик жана улуттук тажрыйба, киргизүү көйгөйлөрү жана өнүгүү келечеги каралат. Дүйнөлүк финансы рыногунун маанилүү бөлүгү жана Кыргыз Республикасынын банк системасынын ажырагыс бөлүгү катары ислам каржылоосунун абалына жана өнүгүү келечегине талдоо жүргүзүлдү. Бул жаатта чет өлкөлүк жана улуттук тажрыйба иликтенип, салттуу банк тутумуна ислам финансылык принцибин киргизүү көйгөйлөрү, ошондой эле аны андан ары өнүктүрүүнүн келечеги каралат.

1-таблицада исламдык финансылык продуктулар берилген [1].

Таблица 1

Ислам каржы өнүмдөрү

Сунушталган азыктулук	Семантикалык котормо	Мазмуну	Өзгөчөлүктөрү
Мудароба	Пайда бөлүшүү жана жоготуу	Салттуу ишенимге окшош. Банк өз каражаттарын мудариб – ишканага башкарууга жетиштүү тажрыйбасы жана аброю менен берет. Акыркысы каражаттарды инвестициялоо менен алектенет.	Долбоор ийгиликтүү аяктаган учурда, кирешелер түзүлгөн келишимге ылайык бөлүштүрүлөт. Бирок, эгерде банк гана чыгымга учураса, анда мудариб өзүнүн комисиондук акысын албайт. Банк долбоорду күнүмдүк башкарууга кийлигишпейт.
Мурабаха	Соода маржасы менен кайра сатуу	Банк принимает на себя обязательство отыскать и купить в соответствии с заявленными клиентом критериями товар, а клиент обязуется выкупить данный товар у банка. В цену продаваемого клиенту товара банк включает стоимость оказанной им клиенту услуги.	Стороны заранее согласовывают разницу, которая является вознаграждением банка. Клиент выплачивает требуемую сумму, как правило, постепенно в виде частичных платежей (рассрочки).
Кардиль-Хасан	Пайызсыз насыя	Кардарга белгилүү бир мөөнөттөн кийин кайтарып берүүгө милдеттенген сумманы алууга мүмкүнчүлүк берет.	Бул учурда, банк эч качан насыя боюнча пайыздарды талап кылбайт. Кардар кааласа, премиумду (Хибу) банкка өзү төлөйт. Бул ислам банктарынын кардарлары менен достук жана ишенимге негизделген мамилелеринин өзгөчөлүгү.
Мушарака	Өнөктөштүк	Банк менен кардардын белгилүү бир өнүмдү биргелешип каржылоосун камтыйт. Долбоор тарткан кирешелер жана чыгымдар тараптардын каржылоо үлүштөрү	Мушарака өнүмүнүн артыкчылыгы, ал шериктештиктин өзгөчөлүктөрү, кирешелерди бөлүштүрүүдөгү үлүштөр жана башкаруу формалары тараптар тарабынан алдын-ала

		менен бөлүшүлөт. Ошол эле учурда, башкаруу паритеттик негизде эки тарап тарабынан жүзөгө ашырылышы мүмкүн, ошондой эле алардын ар бири өз-өзүнчө.	макулдашылышы мүмкүн болгон ийкемдүү келишимдерди камтыйт.
Саям	Кечиктирилген жеткирүүнү учурдагы баада сатуу	Салам бүтүмүнүн негизи болуп банкка кайсы бир активдин учурдагы баасы боюнча кийинкиге калтырылган жеткирүүнү сатуу саналат. Келечекте сунушталган активди рынокто активди сатуу учуруна карата рынок конъюктурасынан улам банк тарабынан белгиленген баа боюнча кайра сатуу банктын бул операциялардан түшкөн кирешеси болуп саналат.	Эреже катары, бир эле учурда эки келишим түзүлөт, ал боюнча бир учурда товар банкка, экинчисинде банк тарабынан үчүнчү жакка берилет. Бүтүмдүн негизги экономикалык мааниси кардарга активди келечектеги рыноктук жеткирүүдөн төмөн баада алдын ала төлөө (иш жүзүндө каржылоо) болуп саналат.
Истисна	Мөөнөттүү келишимдин фьючерстери	Өндүрүштү тейлөөчү жана коомдун жашоо-турмушунун шарттарын камсыз кылуучу, капитал сыйымдуу объекттерди куруу ж. б. чарбанын тармактарын түзүү сыяктуу олуттуу долбоорлорду каржылоо үчүн түзүлгөн.	Жумуштарды аткаруунун деталдуу графиги (аткаруу мөөнөтү, суммасы, сапаты ж.б.) жана өндүрүштүн жүрүшүндө аны милдеттүү түрдө аткаруу графиги түзүлөт. Чындык боюнча эсептешүүлөр макулдашуу түзүлгөн датага белгиленген баа боюнча жүргүзүлөт. Төлөмдөр долбоордун жүрүшү жана аякташы боюнча алдын-ала белгиленген убакыт аралыгында жүргүзүлөт.
Иджара	Ижара	Иджара банк менен кардардын ортосундагы келишимди карайт, ал боюнча банк жабдууларды Кардардын талабы боюнча сатып алып, андан кийин ижарага берет. Ижаранын узактыгы жана ижара акысынын өлчөмү тараптар тарабынан макулдашылат. Жабдууларга ээлик кылуу банкта калат.	Банк өз мүлкүн жана андан түшкөн кирешелерди пайдалануу укугун жана ага зыян келтирбестен (манифа) өзүнүн кардарына орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү операциялар үчүн сатат. Бул банк продуктусу өндүрүштү жана курулуш иштерин каржылоодо колдонулат.

Жер жүзүндөгү мусулман калкы шариятка ылайыктуу финансылык продуктыларга суроо-талапты жаратып, тынымсыз өсүп жатат. Бирок, акыркы мезгилде Ислам финансы-кредит инструменттерине мусулмандар тарабынан гана эмес, башка диндерди жактагандар тарабынан да кызыгуунун өсүп баратканын байкоого болот.

Кыргызстанда ислам каржылоосун өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрүнүн бири бир эле мезгилде мыйзам чыгаруунун үч системасы иштеп жаткандыгы

болуп саналат. Бул тутумдар мыйзам чыгаруу тутумдарынын жанаша жашоо моделинде, 1-сүрөттө келтирилген.

1-сүрөт. Мыйзам чыгаруу тутумдарынын жанаша жашоо модели

1-сүрөттө мыйзам чыгаруу тутумдарынын жанаша жашоосунун автордук модели келтирилген. Сүрөттөн көрүнүп тургандай, ак – боелбогон зоналар боелгон зоналарга караганда көбүрөөк, тиешелүүлүгүнө жараша үч мыйзам системасы, негизинен бири-бирине карама-каршы келет. Кызыл түс менен боелгон нерсе – Ыйык жазмалардын жана адамдар ойлоп тапкан ченемдик укуктук актылардын (мыйзамдардын жана мыйзам алдындагы ченемдик укуктук актылардын) окшоштуктары. Сары түс менен боелгон нерсе-Ыйык Жазманын жана салттуу (жазылбаган) мыйзамдардын окшоштуктары. Кызгылт көк түскө боелгон аймак-бул светтик мыйзамдардын жана салттуу мыйзамдардын ченемдеринин окшоштуктары. Жана кичинекей гана бөлүгү, жашыл түскө боелгон-бул үч мыйзам

тутумунун окшоштуктары. Буга мисал катары үч системада тең орун алган мусулмандардын "Курман айт" жана "Орозо айт" майрамдарын келтирсек болот.

Учурда Кыргызстанда бардык диндердин жана конфессиялардын өкүлдөрү жашайт жана калктын басымдуу бөлүгүн мусулмандар түзөт. Көптөгөн башка мамлекеттерден айырмаланып Кыргызстанда каада-салттар ушул күнгө чейин сакталып жана так сакталып келе жаткандыгын өзгөчө белгилей кетүү керек. Ошентип, ой жүгүртүүнүн жүрүшүнө олуттуу таасирин тийгизген, адамдардын иш-аракеттерине таасир эткен ушул Мыйзам тутумдарынын бардыгы чогуу жашаса, тиешелүү кесепеттер болот. Азыркы учурда азыркы кыргыздар бир эле учурда мыйзамдардын бардык үч системасынын нормаларынын талаптарын сактоого аракет кылып жатышат, ал эми жыйынтыгында алар мыйзамдардын бул системаларынын карама-каршылыгынан улам келип чыккан көйгөйлөргө туш болуп, натыйжада канааттандыралык эмес натыйжага жетишүүдө. Жогоруда айтылгандардан улам, үч мыйзам системасы тең чогуу жашап турганда, кредиттөөнүн салттуу формаларын да, исламдык каржылоону да параллелдүү өнүктүрүү зарыл деген тыянак чыгышы керек.

Төртүнчү главанын бешинчи параграфында Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы тарабынан жүргүзүлүп жаткан акча-кредит саясатынын социалдык-экономикалык факторлоруна **корреляциялык-регрессиялык** талдоо берилет, ал социалдык-экономикалык факторлордун акча-кредит саясатына жана банк тутумунун туруктуулугуна тийгизген таасирин изилдөөгө багытталган. Талдоо процесси негизги көз карандылыктарды аныктоого жана санариптештирүү шартында акча-кредит саясатын жакшыртуу боюнча сунуштарды берүүгө жардам берет.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын эсептик ченине кыйла таасир эткен факторлорду аныктоо үчүн биз корреляциялык-регрессиялык анализди колдондук.

2-таблицада корреляциялык анализдин натыйжалары келтирилген.

Таблица 2

Корреляциялык анализдин натыйжалары

№	Факторлор	Эсептик чен менен корреляция коэффициенти
1	КБИ (инфляция)	0,47 (орточо позитивдүү байланыш)
2	Кредиттердин жалпы көлөмү	0,22 (алсыз позитивдүү байланыш)
3	Акча массасы	0,16 (абдан начар позитивдүү байланыш)
4	Доллардын курсу	0,15 (абдан начар позитивдүү байланыш)
5	Ипотекалык кредиттер	0,10 (кичинекей байланыш)
6	ИДП	-0,02 (байланыш дээрлик жок)
7	ИДПнын өсүү темпи	-0,17 (алсыз терс байланыш)

Сызыктуу эмес көз карандылыкты эсепке алуу үчүн биз экинчи тартиптеги **полиномдук регрессия** ыкмасын колдондук. Бул фактордун таасири бирдей эмес өзгөргөн учурларды аныктоого мүмкүндүк берет, мисалы, инфляция төмөн болгондо, чен төмөндөп, жогору болгондо көтөрүлөт.

Математикалык модель бул ыкмада төмөнкүдөй:

$$U_t = \beta_0 + \beta_1 \times IPC_t + \beta_2 \times CRED_t + \beta_3 \times GDPG_t + \beta_4 \times USD_t + \beta_5 \times IPC_{t_2} + \beta_6 \times CRED_{t_2} + \beta_7 \times GDPG_{t_2} + \beta_8 \times USD_{t_2} + \varepsilon_t$$

U_t — жылына эсептик чен t

IPC_t , $CRED_t$, $GDPG_t$, USD_t — макроэкономикалык көрсөткүчтөр (инфляция, кредиттер, ИДПнын өсүшү, доллардын курсу).

$\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_8$ — моделдин факторлору.

ε_t — кокус ката.

3-таблицада регрессиялык анализдин натыйжалары келтирилген.

Регрессиялык анализдин натыйжалары

Көрсөткүчтөр	Натыйжалары
R-squared	0,650
Adj. R-squared	0,464
F-statistic	3,485
Prob (F-statistic)	0,0178
Log-Likelihood	-63,631
AIC	145,3
BIC	155,9

Талдоонун эки вариантынын эсептик ченинин болжолдуу маалыматтарын орточо алганда, биз 4-таблицада келтирилген эң реалдуу вариантты алабыз.

Улуттук банктын эсептик ченинин орточо болжолдуу көрсөткүчтөрү

Көрсөткүч	Жылдар											
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035
Эсептик чендин божомолу, %	10,4165	13,241	13,5775	13,6345	13,613	13,518	13,3485	13,101	12,7745	13,7281	13,8687	14,0093

4 – таблицанын берилген маалыматтарынан КРУБдун эсептик ченинин анча чоң эмес олку-солкулуктары бар экендигин байкоого болот, бирок орточо алганда 10-14 пайыздын чегинде калат.

2-сүрөттө орточо эсептик чен жана болжолдуу көрсөткүчтөр, анын ичинде орто, төмөн жана жогорку ыктымалдуулук бар.

2-сүрөт. Улуттук банктын орточо эсептик ченинин динамикасы жана болжолдуу көрсөткүчтөрү

2-сүрөттө көрүнүп тургандай, Улуттук банктын эсептик чени бир аз төмөндөө тенденциясына ээ.

Бешинчи бөлүмдө "Банкты башкаруудагы эволюциялык жана революциялык мамилелер" банк чөйрөсүн санариптештирүү шартында жаңы технологияларды киргизүүнүн теориялык жана практикалык аспектилери каралат. Электрондук банктык кызмат көрсөтүүлөрдү кабыл алууга жана пайдаланууга таасир эткен факторлорду баалоонун илимий методдоруна, ошондой эле бул кызмат көрсөтүүлөрдү жакынкы келечекте өнүктүрүү боюнча божомолдорго өзгөчө көңүл бурулат.

Ошондой эле, бул бөлүмдө электрондук банктык кызмат көрсөтүүлөрдү кабыл алуу жана ийгиликтүү пайдаланууга таасир баалоо ыкмалары жана критерийлери майда-чүйдөсүнө чейин талкууланат. Теориялык жана практикалык аспектилер, талдоо ыкмалары, ошондой эле электрондук тейлөө каналдарына өтүү боюнча кардарлардын чечимине таасир этүүчү факторлор сүрөттөлөт.

Бул кагаз электрондук банктык кызмат көрсөтүүлөрдү кабыл алуу жана пайдалануу маанилүү себептерин аныктоо баалоо үчүн илимий-методикалык

мамилени сунуш кылат. Экинчи абзацта эволюциялык өнүгүү шарттарында да, революциялык өзгөрүүлөрдү ишке ашырууда да банкты башкаруу системасында болуп жаткан өзгөрүүлөрдүн диагностикасы жүргүзүлөт. Банктардын натыйжалуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга, ошондой эле санариптештирүү шарттарында кардарларды тейлөө сапатын жакшыртууга багытталган өзгөртүүлөрдү практикалык ишке ашыруунун ийгиликтүү мисалдары каралат.

Электрондук банктык кызмат көрсөтүүлөрдү колдонуунун ийгиликтүү тажрыйбалары жана алардын финансы системасын өнүктүрүүгө тийгизген таасири талданды. Процесстерди автоматташтырууга жана банк ишинде Жасалма интеллекттин ролун жогорулатууга басым жасоо менен санариптик платформаларды өнүктүрүү перспективалары жана 2035-жылга чейин банкиндеги өзгөрүүлөрдү болжолдоо бааланды.

Ошондой эле, бул главада 2035-жылга чейинки мезгил аралыгында санариптик платформалардын негизинде электрондук банктык кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү болжолу берилген.

Изилдөөнүн жыйынтыктары мурунку жылдардагы маалыматтардын негизинде эсептелген санариптик платформаларга негизделген. Жаңы технологияларды киргизүү, пайдалануучулук тажрыйбаны жакшыртуу жана санариптик финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн кеңейтүү боюнча болжолдоолорду кошо алганда, банк индустриясынын келечегин аныктай турган өзөктүү тенденциялар каралат.

ТЫЯНАКТАР

Глобалдашуу шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүүнүн теориялык, методологиялык жана практикалык негиздерин изилдөөнүн жыйынтыктарын жалпылоо процессинде төмөнкүдөй тыянактар түзүлгөн::

1. Банк тутумунун теориялык аспекти жана уюштурулушу Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүү биринчи финансылык институттарды түзүүдөн баштап жөнгө салуунун жана башкаруунун заманбап ыкмаларын киргизүүгө чейинки бир нече этаптардан өттү. Системаны модернизациялоодо акчаны виртуалдаштыруу маанилүү ролду ойнойт, бул анын натыйжалуулугуна жана эл аралык финансы институттары менен өз ара аракеттенүүсүнө таасирин тийгизет.

2. Акча-кредит саясатынын методологиясы Коммерциялык банктар тарабынан акча-кредит саясатын түзүү процессинде глобалдык экономикалык тенденциялар жана жергиликтүү шарттар эске алынышы керек. Тобокелдиктерди натыйжалуу башкаруу үчүн императивдик жана диспозитивдүү ыкмаларды колдонууну камтыган ийкемдүү жөнгө салуу ыкмаларын иштеп чыгуу маанилүү.

3. Банк менеджментиндеги санариптештирүү жана инновациялар Чет өлкөлүк банк процесстерин санариптештирүү тажрыйбасы банктарды башкаруу үчүн санариптик платформаларды колдонуунун жогорку натыйжалуулугун көрсөтүп турат, муну Кыргызстандын банк системасына киргизүү зарыл. Жашыл каржылоону өнүктүрүүнүн көйгөйлөрү жана келечеги туруктуу экономикалык өсүш жана банктардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

4. Глобалдашуу жана тышкы факторлордун банк тутумуна тийгизген таасири Глобалдашуу процесси улуттук банктардан дүйнөлүк экономикалык шарттарга жана тобокелдиктерге ылайыкташууну талап кылган банк тутумунун өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизет. Геосаясий окуялар жана экономикалык кризистер Кыргызстандын банк системасынын начар жерлерин аныктап жатат, бул анын финансылык туруктуулугунун үстүнөн күчөтүлгөн ишти талап кылат.

5. Санариптик банктык экосистеманы өнүктүрүү Салттуу банктан ийкемдүү экосистемага өтүү банктык кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын

жакшыртууга жана алардын калк үчүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга мүмкүндүк берет. Ислам каржылоосун киргизүү өлкөдө инвестицияларды тартуу жана финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү кеңейтүү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат.

6. Банкты башкаруу: эволюция жана революция Санариптештирүү жана процесстерди автоматташтыруу сыяктуу банктарды башкаруудагы эволюциялык өзгөрүүлөр банк мекемелеринин натыйжалуу иштешин жана кардарлардын канааттануусун камсыз кылат. Жасалма интеллект жана блокчейн сыяктуу жаңы технологияларга негизделген башкаруудагы революциялык мамилелер Кыргызстанда банк системасын андан ары өнүктүрүү үчүн негиз болуп калат.

7. Божомолдор жана сунуштар 2035-жылга чейин банк системасын өнүктүрүү болжолу инновациялык технологияларды жайылтуу, санариптик платформаларды түзүү жана эл аралык финансылык рыноктор менен өз ара аракеттенүүнү күчөтүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Глобалдашуу шарттарында банктардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жана туруктуулугун жогорулатуу үчүн башкаруунун адаптациялык ыкмаларын киргизүү, жашыл жана Ислам каржылоосун өнүктүрүү, ошондой эле мыйзамдык базаны жакшыртуунун үстүндө активдүү иштөө зарыл.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Кыргыз Республикасынын банк секторунун атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу боюнча изилдөөлөрдүн натыйжалары төмөнкү практикалык сунуштарды негиздөөгө мүмкүндүк берди:

1. Банк тутумун санариптештирүүнү күчөтүү

Санариптик платформаларды жана финансылык технологияларды (финтех) Активдүү киргизүү сунушталат, бул калк үчүн банктык кызмат

көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга жана алардын сапатын жакшыртууга мүмкүндүк берет. Банк мобилдик жана интернет-Банкингди өнүктүрүүгө, ошондой эле транзакциялардын ачыктыгын жана коопсуздугун жогорулатуу үчүн блокчейнди активдүү пайдаланууга тийиш.

2. Жашыл жана Ислам каржылоосун өнүктүрүү

Глобалдашуу шартында жашыл каржылоо жана исламдык финансылык продуктылар сыяктуу туруктуу өнүгүүгө багытталган кызмат көрсөтүүлөрдүн спектрин кеңейтүү зарыл. Каржылоонун ислам принциптерин киргизүү жаңы инвестицияларды тартуу жана банктык кызмат көрсөтүүлөр рыногун кеңейтүү үчүн факторлордун бири болуп калышы мүмкүн.

3. Ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү

Мыйзам чыгаруу жана мыйзам алдындагы ченемдик укуктук актыларды санариптештирүү жана банк чөйрөсүнө инновациялык технологияларды киргизүү сыяктуу жаңы чакырыктарга шайкеш келтирүү үчүн аларды өркүндөтүү зарыл. Бул криптовалюталарды жана башка виртуалдык активдерди жөнгө салуу жаатындагы өнүгүүлөрдү камтышы керек.

4. Банктардын финансылык туруктуулугун жогорулатуу

Коммерциялык банктардын тышкы экономикалык жана саясий тобокелдиктерге туруктуулугун жогорулатуу үчүн стресс-тестирлөө механизмдерин өнүктүрүү, ошондой эле резервдик жана стабилдештирүү фонддорун түзүү сунушталат. Банктар Тышкы тобокелдиктерди минималдаштыруу үчүн эл аралык финансылык институттар менен активдүү өз ара аракеттенүүгө тийиш.

5. Эл аралык тажрыйбаны колдонуу

Банк тутумун санариптештирүүнүн, айрыкча өнүгүп келе жаткан рыноктордогу ийгиликтүү эл аралык тажрыйбасына көңүл буруу сунушталат.

Кыргызстан санариптик технологияларды жана инновациялык финансылык инструменттерди киргизүү боюнча мыкты тажрыйбаларды колдоно алат.

6. Инновациялык банк моделдерин колдоо

Ар кандай финансылык кызматтарды, анын ичинде камсыздандырууну, кредиттерди, инвестицияларды жана төлөм системаларын бирдиктүү санариптик платформага интеграциялаган экосистемалар сыяктуу банктык тейлөөнүн жаңы моделдерин өнүктүрүүнү колдоо керек. Бул тез өзгөрүп жаткан экономикада банктардын ийкемдүүлүгүн жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат.

7. Кадрларды окутуу жана квалификациясын жогорулатуу

Банктардын кызматкерлерин окутууга жана квалификациясын жогорулатууга, айрыкча санариптик технологиялар, маалымат аналитикасы жана каржылык инновациялар жаатында инвестициялоо маанилүү. Жогорку квалификациялуу кадрларды даярдоо банк тутумун ийгиликтүү модернизациялоонун негизги фактору болуп саналат.

8. Финансылык инклюзияны өнүктүрүү

Калктын бардык катмары үчүн финансылык кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу үчүн өзгөчө алыскы райондордо жана айылдарда, ошондой эле аз камсыз болгон топтордун арасында банктык кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүүлүктү жакшыртууга багытталган финансылык инклюзия программаларын өнүктүрүү сунушталат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН

ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Абдыкадыров К. Дж. Ипотекалык кредиттөө боюнча БДЖ. И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы., Бишкек, 2011. чыгарылыш 19. ISBN-1654-5611, 63-68 бб.

2. Абдыкадыров К. Дж. Кыргыз Республикасынын кесипкөй баалоочуларын адистештирүүнүн көйгөйлөрү жана келечеги. Вестник Н. Исанова атындагы КГУСТА (45, II том), Бишкек, 2014. ISSN 1694-5298. С.205 – 211.

3. Абдыкадыров К. Дж. Банк системасы камсыздандыруу тажрыйбасы, дүйнө жүзү боюнча диапозитивдерди өркүндөтүү. ЖОЖдордун Жаңылыктары (Кыргызстан) 4, 2014. Б.204 – 206.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=24908282>

4. Абдыкадыров К.Дж. Кыргыз Республикасынын банктык продукттарын жана кызмат көрсөтүүлөрүн өнүктүрүүнүн азыркы абалы жана келечеги. Кыргызстан Эл Аралык Университетинин жарчысы 2, Бишкек, 2018. С.5 – 14. 5. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42482773>

6. Абдыкадыров К.Дж. Банк жана Кыргызстан санариптештирүү системасы. Эл Аралык Кыргызстан Университетинин жарчысы 2 (46), Бишкек, 2022. ISSN 1694-6324. <https://elibrary.ru/item.asp?id=49720200>

7. Абдыкадыров К.Дж. Кыргызстандын банк системасын санариптик трансформациялоо: көйгөйлөр жана өнүгүү перспективалары. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунун эл аралык теориялык жана илимий-практикалык журналы 3 (38). 1-бөлүк, 2022. ISSN 1694-7347. Б.49-52.

8. Абдыкадыров К.Дж. Кыргыз Республикасынын банк тутумун санариптештирүүнүн айрым аспекти. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунун жаңылыктары. Түзүүчүлөр: "Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлеринин жана аудиторлорунун Ысык-Көл форуму" коомдук бирикмеси ISSN: 1694-7347. Б. 41 – 47

9. Абдыкадыров К.Дж. Кыргыз Республикасынын мигранттарынын акча которуулары Кыргызстан Эл аралык университетинин Жарчысы №4 (52), Бишкек, 2023. С. 4 – 10

10. Абдыкадыров К.Дж. Ислам принциптери боюнча каржылоо: Кыргыз Республикасындагы азыркы абалы, көйгөйлөрү жана өнүгүү перспективалары И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы.

11. Абдыкадыров К.Дж. Санариптик экономика шартында Кыргызстандын банк сектору: Кыргызстандын ЖОЖдорунун кабарларын өнүктүрүү жана ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу көйгөйлөрү №6, Бишкек 2023. С. 3 – 6

<https://elibrary.ru/item.asp?id=60386498> ISSN 1694-7681

12. Абдыкадыров К.Дж. Мамлекеттик жана уюмдун учурдагы стратегиясын баалоо. И. Арабаев Атындагы КМУнун жарчысы. Бишкек, 2023. №4. ISSN: 1694-7851. С. 191 – 196

<https://elibrary.ru/item.asp?id=61874105>

13. Абдыкадыров К.Дж. Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүндөгү учурдагы кыйынчылыктар: экономиканы жана финансы секторун модернизациялоо, заманбап экономиканын экологиялык изи жана аны азайтуунун жолдору. 2024 Авторлор(s), Springer Nature Switzerland AG, s эксклюзивдүү лицензиясы менен.453–457

https://doi.org/10.1007/978-3-031-49711-7_74

14. Абдыкадыров К.Дж. Зарубежная практика формирования цифровой системы менеджмента в банковском секторе. Бюллетень науки и практики. 2025. Т. 11. №2. РИНЦ <https://doi.org/10.33619/2414-2948/111/42>

15. Абдыкадыров К.Дж. Кыргыз Республикасында күрөөлүк камсыздоо катары кабыл алынган мүлктү баалоо теориясынын жана практикасынын проблемалары. Илим жана билим берүүнүн өнүгүү тенденциялары. Февраль, 2025, Часть: 2. РИНЦ. С. 69 – 78.

16. Абдыкадыров К.Дж. ж.б. Жашыл убадалар же жашыл жуу? Кытайдын аз көмүрөктүү шаар пилоттук саясатынын таасирин ачып берүү туруктуу келечек көлөмү 9, 2025, 100495 Scopus.

<https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100495>

17. Абдыкадыров К.Дж. ж. б. Ааламдашуунун экономикага жана банк секторуна тийгизген таасиринин айрым аспектилери. "Коом"илимий журналы 2025№ 1. РИНЦ

<https://s2.siteapi.org/bbde383f25ec4c1/docs/fhtyv43pqio0w8cco0kw48c4kgww84>

18. Абдыкадыров К.Дж. Банктык экосистемалар: Кыргыз Республикасындагы абалы жана өнүгүү келечеги. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлери жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунун жаңылыктары № 1 2025. ISSN 1694-7347

19. Абдыкадыров К.Дж. Геосаясий окуялардын Кыргызстандын банк системасына тийгизген таасири: тобокелдиктер жана аларды азайтуунун жолдору. Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бухгалтерлери жана аудиторлорунун Ысык-Көл форумунун жаңылыктары № 1, 2025. ISSN 1694-7347

20. Абдыкадыров К.Дж. ж. б. Кыргызстандын банк системасын өнүктүрүү: санариптик технологиялар, глобалдашуу шартында жашыл жана исламдык каржылоо. "Коом"илимий журналы. Москва, 2025. № 1. РИНЦ.

08.00.10 - финансы, акча жүгүртүү жана кредит адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн "Экономикалык глобалдашуунун шартында Кыргыз Республикасынын банк системасын модернизациялоо" деген темада Абдыкадыров Калыбек Джусукеевичтин диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: банк системасы, модернизация, экономиканы глобалдаштыруу, финансылык туруктуулук, банк технологиялары, финансылык кызматтар рыногу, насыя берүү, тобокелдиктерди башкаруу, банк кызматтарын санариптештирүү, банк секторундагы атаандаштык, банк секторун жөнгө салуу.

Изилдөө объектиси: Кыргыз Республикасынын банктык системасы, анын ичинде анын түзүмү, процесстери, мекемелери жана эл аралык финансылык рыноктор менен өз ара аракеттенүүсү.

Изилдөөнүн предмети: экономикалык глобалдашуунун контекстинде Кыргыз Республикасынын банктык системасын модернизациялоо менен байланышкан процесстер жана механизмдер

Атап айтканда, банктардын уюштуруу жана экономикалык түзүлүшүндөгү негизги өзгөрүүлөр, алардын эл аралык каржы институттары менен өз ара аракеттенүүсү, банк ишине жаңы технологияларды киргизүү, ошондой эле өлкөнүн банк системасын өнүктүрүүгө глобалдык экономикалык жана саясий факторлордун таасири талдоого алынат.

Диссертациянын максаты: глобалдашуу процесстеринин улуттук экономикага тийгизген таасирин эске алуу менен Кыргыз Республикасынын банктык системасын модернизациялоо боюнча теориялык жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөө ыкмалары: монографиялык, салыштырмалуу анализ ыкмасы, үлгү, эксперттик баалоо ыкмасы, экономикалык жана статистикалык, ошондой эле математикалык жана статистикалык ыкмалар (корреляциялык анализ, регрессия) жана божомолдоо.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: диссертация автордун Кыргыз Республикасынын банктык системасын модернизациялоо концепциясын иштеп чыгуудан турат, анын ичинде дүйнөлүк тажрыйбаны, интеграция процесстерин жана улуттук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен комплекстүү реформа стратегиясы. Автор Кыргыз Республикасынын банктык системасын модернизациялоонун негизги багыттарын иштеп чыкты:

Алынган натыйжалар: ыкмалар системалаштырылган, маңызы такталган жана банк системасынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн баалоо методикасы жакшыртылган, анын трансформациясынын өзгөчөлүктөрү

аныкталган жана Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүү стратегиясы иштелип чыккан.

Колдонуу даражасы: изилдөөнүн жыйынтыктарын Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы банк системасын андан ары өнүктүрүү боюнча программаларды иштеп чыгууда, ошондой эле стратегиялык пландарды иштеп чыгууда коммерциялык банктар колдоно алат.

Колдонуунун чөйрөсү: корутундулар жана практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын банктык системасынын туруктуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн илимий негиз болуп саналат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдыкадырова Калыбека Джусукеевича на тему «Модернизация банковской системы Кыргызской Республики в условиях глобализации экономики» на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.10 – финансы денежное обращение и кредит

Ключевые слова: банковская система, модернизация, глобализация экономики, финансовая стабильность, банковские технологии, рынок финансовых услуг, кредитование, управление рисками, цифровизация банковских услуг, конкуренция в банковском секторе, регулирование банковского сектора.

Объект исследования: банковская система Кыргызской Республики, включая её структуру, процессы, институты и взаимодействие с международными финансовыми рынками.

Предмет исследования: процессы и механизмы, связанные с модернизацией банковской системы Кыргызской Республики в условиях глобализации экономики. В частности, анализируются ключевые изменения в организационно-экономической структуре банков, их взаимодействие с международными финансовыми институтами, внедрение новых технологий в

банковскую деятельность, а также влияние глобальных экономических и политических факторов на развитие банковской системы страны.

Цель диссертационной работы: разработка теоретических и практических рекомендаций по модернизации банковской системы Кыргызской Республики с учётом влияния глобализационных процессов на национальную экономику.

Методы исследования: монографический, метод сравнительного анализа, выборочный, метод экспертных оценок, экономико-статистический, а также математико-статистические методы (корреляционный анализ, регрессия) и прогнозирование.

Научная новизна полученных результатов: диссертационной работы заключается в разработке авторской концепции модернизации банковской системы Кыргызской Республики, включающей комплексную стратегию реформирования с учетом мирового опыта, интеграционных процессов и национальных особенностей. Автором разработаны основные направления модернизации банковской системы Кыргызской Республики:

Полученные результаты: систематизированы подходы, уточнена сущность и усовершенствована методология оценки конкурентоспособности банковской системы, выявлены особенности её трансформации, а также разработана стратегия развития банковской системы Кыргызской Республики.

Степень использования: результаты исследования могут быть использованы Национальным Банком Кыргызской Республики, при разработке программ дальнейшего развития банковской системы, а также коммерческими банками при разработке стратегических планов.

Область применения: выводы и практические рекомендации послужат научной основой повышения устойчивости и конкурентоспособности банковской системы Кыргызской Республики.

SUMMARY

dissertation of Abdykadyrov Kalybek Dzhusukeevich on the topic "Modernization of the banking system of the Kyrgyz Republic in the context of economic globalization" for the degree of Doctor of Economics in the specialty 08.00.10 - finance, money circulation and credit.

Key words: banking system, modernization, globalization of the economy, financial stability, banking technologies, financial services market, lending, risk management, digitalization of banking services, competition in the banking sector, regulation of the banking sector.

Object of the study: the banking system of the Kyrgyz Republic, including its structure, processes, institutions and interaction with international financial markets.

Subject of the study: processes and mechanisms associated with the modernization of the banking system of the Kyrgyz Republic in the context of economic globalization. In particular, the key changes in the organizational and economic structure of banks, their interaction with international financial institutions, the introduction of new technologies in banking, as well as the influence of global economic and political factors on the development of the country's banking system are analyzed.

The purpose of the dissertation: development of theoretical and practical recommendations for the modernization of the banking system of the Kyrgyz Republic, taking into account the influence of globalization processes on the national economy.

Research methods: monographic, comparative analysis method, sample, expert assessment method, economic and statistical, as well as mathematical and statistical methods (correlation analysis, regression) and forecasting.

The scientific novelty of the results obtained: the dissertation consists in the development of the author's concept of modernization of the banking system of the

Kyrgyz Republic, including a comprehensive reform strategy taking into account world experience, integration processes and national characteristics. The author has developed the main directions of modernization of the banking system of the Kyrgyz Republic:

Results obtained: approaches have been systematized, the essence has been clarified and the methodology for assessing the competitiveness of the banking system has been improved, the features of its transformation have been identified, and a strategy for the development of the banking system of the Kyrgyz Republic has been developed.

Degree of use: the results of the study can be used by the National Bank of the Kyrgyz Republic when developing programs for the further development of the banking system, as well as by commercial banks when developing strategic plans.

Scope of application: conclusions and practical recommendations will serve as a scientific basis for increasing the sustainability and competitiveness of the banking system of the Kyrgyz Republic.